

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Mogyoródi Emese

A Szókratész-per

Jelen tananyag a Szegedi
Tudományegyetemen készült az Európai
Unió támogatásával.

Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

EFOP-3.4.3-16-2016-00014

A SZÓKRATÉSZ-PER

Dr. habil. Mogyoródi Emese

11. Téma

A Szókratész-per tanulságai

Szegedi Tudományegyetem
Cím: 6720 Szeged, Dugonics tér 13.
www.u-szeged.hu
www.szechenyi2020.hu

SZÉCHENYI 2020

MAGYARORSZÁG
KORMÁNYA

Európai Unió
Európai Szociális
Alap

BEFEKTETÉS A JÖVŐBE

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

11. TÉMA: A SZÓKRATÉSZ-PER TANULSÁGAI

Mogyoródi Emese

1. Lecke
Összefoglaló
konklúziók

20 – 25 PERC

Áttekintettük a Szókratész-per történelmi és kultúrtörténeti kontextusát, a Szókratészra vonatkozó elsődleges forrásainkat, életét és életmódját, filozófiai tanításait és módszereit, valamint azt a három platóni művet, amelyek szorosan kapcsolódnak a perhez (*Szókratész védőbeszéde*, *Kritón*, *Euthüphrón*). Mindezek alapján vizsgáltuk a per politikai, vallástörténeti/vallási és individuál-pszichológiai, illetve szociálpszichológiai hátterét, és mérlegeltük azokat az okokat, amelyek egyfelől a vád benyújtásához, másfelől Szókratész elítéléséhez vezethettek.

Lásd: 6.
Téma, 2.
Lecke

Megállapítottuk, hogy a Szókratész-per kapcsán fontos különbséget tennünk **bepertése motivációi és elítélésének okai között**, mert **a per nem volt koncepciós per**, abban az értelemben, hogy az ítélet előre „borítékolható” lett volna; ezt ugyanis az athéni bíraskodási rendszer teljességgel kizárta. **Azaz, a per motivációi és az elítélés okai egymástól függetlenül szinte bármilyen kombinációban lehettek politikaiak, vallásiak vagy pszichológiaiak.** (Sőt, a vádlókat is motiválhatták eltérő okok.) Például Anütoszt motiválhatták politikai okok, Melétoszt vallásiak, az athéni bírakat pszichológiaiak. Vagy Anütoszt pszichológiaiak, Melétoszt vallásiak, az athéniakat politikaiak. Ezeket alaposan megvizsgálva azonban a következők valószínűsíthetőek:

- **Anütoszt** nem személyes (pszichológiai), nem is vallási okok motiválták, hanem elsősorban **politikaiak**; ugyanis
 - a frissen restaurált demokrácia és az esetleges oligarcha szervezkedés miatt erősen érdekében állt egyfajta erődemonstráció;
 - az, hogy mellékvádlóként lépett fel, és az istentelenség vádját előtérbe helyezve Melétoszt toltta maga elé, rejtett politikai szándékokra utal (amit az amnesztia törvény betérjesztőjeként nem vállalhatott fel nyíltan);
 - ugyanabban az évben Andokidész istentelenségi perében a védelem szerepét látta el, azaz nem volt fanatikusan vallásos;
 - a személyes okokat *Védőbeszédében* Szókratész kizárja (28a-b).
- **Melétoszt** sem személyes okok motiválták, hanem elsősorban **vallásos** fanatizmusa:
 - ugyanabban az évben az Andokidész elleni perben a vádat képviselte;
 - együgyűsége kiválóan alkalmassá tette rá, hogy Anütosz a háttérből bábként mozgassa;
 - a személyes okokat *Védőbeszédében* Szókratész kizárja (28a-b).
- **az athéniakat** nem motiválhatták alapvetően **sem politikai okok, sem vallásiak, sem olyasféle szociálpszichológiaiak**, mint a bosszúvágy vagy irigység:
 - Szókratésznek nem voltak nyilvánvalóan anti-demokratikus elkötelezettségei;
 - ellenkezőleg: ragaszkodása Athénhoz és az athéni törvényekhez feltétlen;
 - a bírák meggyőzése érdekében Szókratész nem tartja elsődleges fontosságúnak, hogy a háttérben meghúzódó politikai vádakra reagáljon, inkább a vallásra helyezi a hangsúlyt;
 - azonban Szókratész vallásosságában nincs semmi olyasmi, ami egyértelműen unorthodoxiára utalna;
 - ellenkezőleg: tevékenységét (a filozófiai vizsgálódást) isteni (Apollóntól származó) küldetésnek tekinti; nagy valószínűséggel a *daimóni* jelzést is tőle származónak; a számára legfontosabb erényt, az igazságosságot egylényegűnek tartja az istenességgel;

Lásd: 6.
Téma, 2.
Lecke

Lásd:
10./1.
Lecke

Lásd: 6.
Téma, 2.
Lecke

Lásd: 6.
Téma, 3.
Lecke

Lásd: 7.
Téma, 3.
Lecke

Lásd: 8.
Téma, 2.
Lecke

Lásd: 9.
Téma, 2.
Lecke

Lásd: 10.
Téma, 2-
3. Lecke

- nem valószínű, hogy az athéniakat személyes sértettség, a polgárháborúból adódó bosszúvágy, vagy irigység motiválta volna;
- sem közvetlenül az arisztophaneszi komikus ábrázolás nyomán kialakult előítéletek Szókratésszal szemben.

De hát akkor miért találták bűnösnek és ítélték az athéniak halálra Szókratészt istentelenség vétkéért? A kérdést több mint 2400 év távlatából lehetetlen volna megválaszolni, ha nem támaszkodhatnánk **Platón elemzésére**, aki nem csak a *Szókratész védőbeszédével*, hanem egyéb releváns műveivel is megvilágítja, miképp látta ő maga az elítélés okait.

Xenophón tudósításával ellentétben **Platón értelmezése egyaránt számot ad a per politikai, vallási és szociálszichológiai motívációról és az elítélés okairól**, mégpedig úgy, hogy **ezek szorosan összekapcsolódnak**, ugyanakkor nem redukálhatóak önmagában véve egyikre sem.

Platón elemzésének kulcsa a *Védőbeszéd*ben központi szerepet játszó **delphoi jóslatban**, a vele kapcsolatos szókratészi reakcióban és Szókratész azt követő **„vizsgálódó életmódjában”** keresendő. Erre a következők utalnak:

- erre vezethető vissza Szókratész egész tevékenysége, mellyel kivívta az athéniak ellenszenvét és vádaskodásait;
- ez az, amiről azt állítja, az élete árán sem hajlandó feladni (*Szókratész védőbeszéde* 29b-30c), mert
- isteni missziónak tekinti, olyan kötelezettségnek, melynek feltétel nélkül engedelmeskednie kell (30a, 30d-31a, 33c).

Lásd: 10.
Téma, 2-
3. Lecke

Azt is láttuk, hogy **Szókratész maga vezeti vissza** az ellene irányuló gyűlöletet és a vele szembeni előítéletek elterjedését **a jóslatot követő vizsgálódásaira**:

„Amit azonban az iméntiekben is mondtam, hogy **mély gyűlölködés támadt ellenem, mégpedig sokak részéről, tudjátok meg, színigaz. És ez az, ami miatt elítéltetem, ha elítéltetem: nem Melétosz, még csak nem is Anütosz az oka, hanem a tömeg rágalma és rosszindulata. Mert ez bizony már sokak, köztük derék emberek vesztét is okozta, s gondolom még fogja is okozni; attól ugyan nem kell tartani, hogy nálam megállapodik”** (*Szókratész védőbeszéde* 28a-b).

Arra is rámutattunk, hogy ez a szöveg nem Anütosz vagy Melétosz személyes sértettségére vezeti vissza a rágalmak elterjedést, hanem „a tömegre”; még pontosabban elsősorban azokra a „névtelen” vádaskodókra, akiket Szókratész isteni misszióját betöltve elenkhtikus módszerével megvizsgált, és akik rossz híret keltették a filozófusok ellen bevethető közhelyeket felhasználva:

„Ezen felül a hozzám önként csatlakozó ifjak — tehát akiknek a legtöbb ráérő idejük van, vagyis a leggazdagabbak fiai — nagy örömmel hallgatják, amint az embereket vizsgálom, s maguk is sokszor utánozni kezdenek, és megpróbálnak másokat megvizsgálni. ... Mármint, akiket megvizsgálnak, ahelyett hogy saját magukra lennének dühösek, rám haragszanak meg, és elterjesztik, hogy létezik egy bizonyos Szókratész, aki a legelvetemültebb gazember, és megrontja az ifjúságot. Ha pedig valaki megkérdi tőlük, mivel is rontja meg s vajon miféle tanítással, akkor nem tudják, mit feleljenek, mert fogalmuk sincs (*agnouszin*). De persze, hogy a többiek észre ne vegyék zavarukat (*mé dokószin aporein*), ama jól ismert, minden filozófussal szemben könnyen bevethető szólásokat fűjják, hogy égi jelenségeket és föld alatti dolgokat kutat, nem tiszteli az isteneket, és a gyengébb érvet erősebbé teszi. Mert az igazat, gondolom, nem szívesen vallanák be, hogy tudniillik nyilvánvalóan csupán megjátsszák, hogy tudnak valamit, de nem tudnak semmit (*eidotesz de uden*). És persze — gondolom én — amilyen becsvágyóak és nagyhangúak ezek, meg aztán sokan is vannak, és amilyen kitartó erőszakossággal duruzsolják vad rágalmaikat oly régóta a fületekbe, sikerült is telebeszélniük a fejeteiket. Ezekre támaszkodva lépett fel ellenem Melétosz is, Anütosz is, Lükón is: Melétosz a költők miatt gyűlöl, Anütosz a kézművesek miatt, Lükón a szónokok miatt. Így hát — amint az elején is mondtam —, csodálkoznék, ha ilyen rövid idő alatt sikerülne eloszlatnom magam felől a rágalmat, amikor ilyen mély gyökeret vert bennetek (*Szókratész védőbeszéde 23c-24a*).

A Szókratésszel szembeni előítéletek elterjedése csak instrumentális szerepet játszhatott mind beperlésében, mind pedig elítélésében: a vele szembeni gyűlölet végső magyarázata az, hogy az elenkhtikus módszer segítségével a nemtudásukat leleplező Szókratésszel szemben gyűlölet ébredt egyesekben, akik a többiekkel elhitették, hogy istentelen, erkölcstelen gazember, holott azok nem is ismerték személyesen.

Felvetettük, hogy ezek a „névtelen” vádaskodók valószínűleg az athéni társadalmi elit tagjai voltak, Anütoszhoz, Melétoszhoz hasonlóan államférfiak, mesteremberek, költők, vagy jószok, szónokok. Ennek azonban nincs nagyobb jelentősége, annál, mint

hogy rámutasson: a Szókratésszel szembeni gyűlölet túlmutat a személyes kereteken és **generális probléma Athénban**.

Figyeljünk fel rá, hogy a fenti szövegben a megvizsgáltak projekciója **saját tudatlanságukat kívánja elleplezni** azáltal, hogy Szókratészra tereli a figyelmet. A tudatlanság leplezése azonban két ponton is szerepet játszik. A megvizsgáltak egyfelől **elterelik a figyelmet** arról, amit Szókratész leplezett, hogy ti.

„csupán megjátsszák, hogy tudnak valamit, de **nem tudnak semmit** (*eidotesz de uden*) (23d).

Ez a legfőbb céljuk, hiszen athéni hírnevük, közmegebecsülésük, tekintélyük forog kockán. Másfelől azonban ugyanez a terelés leplezi el az **arra vonatkozó tudatlanságukat is, hogy pontosan milyen tevékenységgel vagy tanítással** rontja meg az ifjúságot:

„Ha pedig valaki megkérdi tőlük, mivel is rontja meg s vajon miféle tanítással, akkor **nem tudják, mit feleljenek, mert fogalmuk sincs** (*agnouszin*). De persze, hogy **a többiek észre ne vegyék zavarukat** (*mé dokószin aporein*), ama jól ismert, minden filozófussal szemben könnyen bevethető szólamokat fújják, hogy ... (23d).”

A görög szóhasználat világossá teszi, hogy a megvizsgáltak részéről itt egészen pontosan ugyanannak az állapotnak az elleplezéséről van szó, amelyikbe Szókratész beszélgetőpartnerei kerülnek, miután kérdéseivel **zavarba vagy gondolati kiúttalanságba** (*aporia*) hozza őket, és rá kell jönniük, hogy amiről megelőzőleg úgy hitték, jól tudják, arról valójában fogalmuk sincs. Ilyen például **Euthüphrón** állapota a róla elnevezett dialógus közepe táján (11b-e), és valójában a végén is, mivel kiderül, hogy visszatért a kiinduló – helytelennek mutatkozó – álláspontjához. Ám ahelyett, hogy Szókratésszel együtt újra nekiállna megfelelően definiálni az istenességet, **és megtudhatná, miben is áll valójában**, elmenekül. A Szókratész által megvizsgált „névtelenek” nyilván ugyanezt tették, azzal a különbséggel, hogy ez után gyalázni kezdték Szókratészt.

Lásd: 9.
Téma, 1-
2. Lecke

Lásd: 4.
Téma, 2.
Lecke

Azok az athéniak („a tömeg”), **akik hitelt adtak** a Szókratésztől elterjesztett közhelyeknek és rágalomnak, majd pedig tovább is adták ezeket („azok, akik

meggyőzetvén azután másokat próbáltak győzködni” *Szókratész védőbeszéde* 18d) **hasonlóképp tudatlanok voltak**, hiszen fogalmuk se lehetett róla, Szókratész valójában mit is tesz vagy tanít.

Platón a fenti szövegekben a Szókratész tevékenységével, **filozofáló életmódjával**, azon belül is az **elenkhtikus módszerrel szembeni általános athéni ellenállást érzékelteti**, és ezt tartja Szókratész elítélése végső okának vagy magyarázatának. Ezt azonban **nem redukálja az egyszerű előítéletek szintjére**, ugyanis

- nem azt sugallja, hogy Szókratész elítélésének valamiféle tömegpszichológiai oka volt,
- hanem feltárja a **közös nevezőt a politikai, vallási és pszichológiai motívációk mögött**, amivel
- a kortárs értelmezések közül **a legkomplexebb és legplauzibilisebb** (minden lehetséges tényezővel számot vető) **magyarázatot adja** Szókratész beperlésének és elítélésének okaira.

Ennek a közös nevezőnek a megragadása érdekében érdemes még egyszer áttekintenünk a **szókratészi dialektikus vizsgálódás tétjét**, és ennek fényében megvizsgálnunk **Anütosz és Euthüphrón alakját**, ahogyan Platón az előbbit a *Menónban*, az utóbbit az *Euthüphrónban* ábrázolja.

Ellenőrző kérdések:

1. Hogyan befolyásolja a per motívációja és ez elítélés okai közötti különbségtétel ezek lehetséges magyarázatának jellegét?
2. Mi (és mi nem) motiválhatta Anütoszt, Melétoszt és az athéniakat?
3. Mi a Szókratész-per platóni elemzésének kulcsa, és mire világít rá?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Miért játszhatott csupán instrumentális szerepet a Szókratésszel szembeni előítéletek elterjedése beperlésében és elítélésében?
2. Mi a jelentősége az *aporiának* a Szókratésszel szembeni előítéletek elterjedésében?
3. Mennyiben tekinthető komplexebbnek és plauzibilisebbnek Platón magyarázata Xenophónénál?